

OLOF PALME

Anförande vid partiets konferens
"Framtid för Sverige - med forskningens hjälp"
i Stockholm den 14 maj 1982

Det är en glädje att här se så många framstående företrädare för skilda delar av det svenska samhället - forskning, förvaltning, näringsliv, organisationer och folkrörelser och många andra.

När vi fattade beslutet att arrangera den här konferensen, var det i syfte att framhäva forskningens betydelse för den framtida samhällsutvecklingen. Det är - av uppslutningen att döma - tydligt att intresset för forskningsfrågor i dag är stort och utbrett. Den här konferensen kan också ses som en uppföljning av en rad mindre seminarier och överläggningar som det socialdemokratiska partiet genomfört de senaste åren.

Två gånger tidigare har arbetarrörelsen ordnat konferenser om forskning och teknik av den här storleksordningen. Den första ägde rum 1955 i biografen Rigolletto under rubriken Tekniken och morgondagens samhälle. Den andra 1964, i samband med partiets 75 årsjubileum. Mot nya djärva mål var titeln den gången.

Svensk arbetarrörelse har av tradition haft en positiv syn på forskning och vetenskap. En ökad kunskap har setts som ett viktigt instrument för att åstadkomma ett bättre samhälle. Insatser för folkbildning, utbildning och forskning har utgjort självklara inslag i reformverksamheten.

Hela vårt demokratiska styrelseskick bygger ju på att människor kan ta ställning till olika frågor på rationella grunder. Att vi har bästa tillgängliga kunskap som underlag för våra beslut. Kunskapen har också ett värde i sig för den enskilda människan genom de möjligheter till ett rikare liv som den erbjuder.

Bland den tidigare arbetarrörelsens förgrundsfigurer fanns flera med ett förflutet och ett engagemang i forskning och vetenskap. Att Hjalmar Branting var amanuens i astronomi är känt för många. Mindre känt är kanske att Ernst Wigforss var docent i nordiska språk och varm förespråkare även för naturvetenskap och teknik. Han försökte få till stånd överläggningar med näringslivet om just dessa frågor - en ambition som stäcktes av andra världskrigets utbrott.

Under 1950-talet ledde och inspirerade Tage Erlander en omfattande uppbyggnad av forsknings-

verksamheten. Forskningsråden inrättades, universitetet byggdes ut. Framtidsoptimismen var stor de här åren. Nu när kriget var över, skulle teknik och vetenskap utnyttjas i fredens tjänst för att förbättra människors levnadsförhållanden.

På Rigolettokonferensen 1955 diskuterades hur stor tillväxten kunde tänkas bli - att det skulle bli en tillväxt var ställt utom allt tvivel. Jag har ur bokhyllan plockat fram två böcker som jag läst som ett led i förberedelserna för denna konferens. Den ena heter Den förutsebara framtiden av den engelske Nobelpristagaren och fysikern George Thomson. Den andra heter Den fantastiska framtiden, Amerika 1980, med bidrag från ett antal mycket framstående amerikaner.

Thomson hävdade att det var fullt möjligt att förutse tekniska framsteg utifrån redan kända vetenskapliga principer. Enastående möjligheter öppnade sig. Automation och elektronik skulle effektivisera produktionen, förkorta arbetstiden och avskaffa smutsiga och tunga jobb. Atomenergin skulle lösa energiproblemen, växtförädlingen ta hand om världssvälten, medicinens framsteg angripa folksjukdomarna. Han lekte även med möjligheten att förbättra den mänskliga hjärnan.

I inledningen till den andra boken konstateras att det är utomordentligt uppmuntrande att konstatera att i stort sett alla ekonomiska förutsägelser är oerhört optimistiska och just därför att de flesta förutsägelser fullföljer dagens utveckling mot framtiden är de utomordenligt likartade. Nettoinkomsten för en amerikansk familj skulle fördubblas fram till 1980 och arbetstiden reduceras till 35 timmar per vecka. Det är en lavin av framsteg som förutspås en lycklig mänsklighet.

Det intressanta med dessa böcker - rätt typiska för 50-talet - är att de i så hög grad begränsar sig till att producera teknokratiska kurvor mot framtiden och i så liten grad ägnar sig åt de sociala och miljömässiga konsekvenserna av utvecklingen och överhuvud den enskilda människans situation. Så blev också rekylen mycket stark när den kom så småningom. Förvisso fanns det emellertid en insikt om att utvecklingen också skulle kunna innebära påfrestningar för människorna. Tage Erlander sade sig känna en skräckblandad förundran inför framtidsperspektivet. Och avslutade med följande ord: "Låt oss hoppas att det tekniska och ekonomiska framåtskridandets samhälle också skall bli ett mera harmoniskt samhälle, präglad av ett friare och rikare liv för den enskilda människan."

Nu har vi facit. Framstegen har varit mycket stora. Den svenska produktionen har mer än fördubblats. Tack vare en industriell bas på hög teknisk nivå kunde samhällsförbättringar med förbättrad sjukvård, social omvårdnad, tjänstepension, kortare arbetstid och längre semester genomföras.

Vi har forskare och vetenskapsmän - i vårt land och i andra länder - att tacka för att detta över huvud taget varit möjligt. Framsteg inom forskning och teknik har skapat den resursbas som var en nödvändig förutsättning.

Men utvecklingen har också fört med sig många nya problem.

Miljöförstörelse, drogmissbruk, social utslagning - ofta koncentrerat till storstadsmiljöer som inte alltid utformats med människornas bästa för ögonen. Utarmning och stress i arbetslivet. Växande globala klyftor. Och en ohejdad kapprustning som nu tar i anspråk hälften av världens tekniker och vetenskapsmän.

Allt detta ledde fram till en reaktion mot 50-tallets teknikoptimism. En reaktion som i sig var berättigad och sund. Men som ibland kom att slå över i en renodlad teknikfientlighet, ett schablonmässigt avståndstagande från allt vad teknik och tekniker heter.

Egentligen illustrerar ju den här utvecklingen med materiella och sociala framsteg och samtidigt negativa följder på andra områden helt enkelt det självklara - att tekniken i sig är varken ond eller god, den är ett redskap som människor måste avgöra hur det skall användas.

I dag står det svenska samhället åter i en situation när en förstärkning av resursbasen är nödvändig.

Sverige befinner sig i en djup ekonomisk och finansiell kris. Delar av vårt näringsliv står inför ytterligt allvarliga problem. Den sociala välfärden hotas av urholkning. Ytterst är vårt nationella oberoende i fara.

Vi har ett stort behov av förnyelse i näringslivet. Det gäller såväl våra traditionella basnäringar som nya och kunskapsintensiva branscher. Den situation vi befinner oss i, påminner litet om tiden närmast efter andra världskriget. Utgångsläget är ett annat. Men vi måste återigen vända oss till vetenskapsmän och tekniker för att be om hjälp med att skapa nya resurser.

Ny teknik och nya produkter är också i dag en viktig förutsättning för att Sverige på längre sikt

skall förbättra sin ekonomiska styrka, slå vakt om sitt nationella oberoende och få möjlighet till fortsatt reformverksamhet. Målmedvetna insatser krävs för att långsiktigt bredda och utveckla vår industriella och teknologiska potential. Sådana insatser kan kanske inte i någon större utsträckning påverka den akuta krisen. Men de är nödvändiga för att på längre sikt motverka ytterligare strukturella försämringar i landets industriella konkurrensläge.

För en sådan utveckling är en högtstående teknisk forsknings- och utvecklingsverksamhet en nödvändig förutsättning. Det gäller både vid högskolor, universitetet och andra offentligt finansierade organ och industrin.

En omfattande satsning på teknisk forskning och utveckling förutsätter forskningsinsatser också inom andra områden.

Det gäller grundläggande forskning inom naturvetenskaperna och inte minst biovetenskaperna. Det gäller i hög grad samhällsvetenskapligt och humanistiskt inriktad forskning om teknikens och den industriella produktionens roll i samhället.

mammagrupper går har dock inneburit en viss förbättring för alla parter.

Även lägenhetsdaghem är en billigare och flexiblare form av utbyggnad, som inte minst i områden där man närmar sig full behovstäckning blir viktig för att undvika risken att efter något år stå med tomma barnstugor när barnen har blivit större.

Samhällsekonomiskt är det lönsamt

Samhällets barnomsorg är minde resurskrävande än när en förälder tar hand om ett å två barn hemma (90 procent av barnfamiljerna har högst två barn). På dagis och i familjedaghem ansvarar varje vuxen för i genomsnitt 4 barn. Detta illustrerar att det alltid kostar att ta hand om barn, oavsett om det sker i hemmen eller kollektivt i grupp och med bistånd från samhället.

För samhället är dock barnomsorgen lönsam. För varje dagisplats får samhället tillbaka inkomster i form av skatt och arbetsgivaravgifter både från den förälder som kan gå ut i arbetslivet och från dagispersonalen.

Värdet av en förälders arbete är som regel minst cirka 70 000 kronor. Cirka 23 000 kronor av denna inkomst återgår till stat och kommun i form av skatt. Vidare tillförs staten 36,5 procent av lönesumman i arbetsgivaravgifter (cirka 25 000 kronor vid en inkomst på 70 000 kronor). Slutligen betalar föräldrarna avgifter för barnomsorgen. I vissa kommuner kan dessa uppgå till 10 000 kronor per år. En daghemsplats kostar alltså betydligt mindre än vad föräldrarnas arbete och avgifterna tillför samhället. Dessutom ger även dagispersonalens arbete samhället ökade skatteinkomster.

I någon mån som en förberedelse för denna konferens besökte jag för några månader sedan Massachusetts Institute of Technology, för en diskussion med ett antal mycket framstående vetenskapsmän. Ämnet var i första hand faran för krig. Stämningen var helt annorlunda än 1955, inför Rigolettokonferensen. En av deltagarna hade varit med på det bombplan som fällde den första atombomben över Hiroshima. Flera av dem hade varit med att utveckla atombomben. Andra hade varit nära vetenskapliga rådgivare till presidenterna Eisenhower, Kennedy och Johnson. Deras budskap var entydigt: Det finns inget som heter att vinna ett kärnvapenkrig. I ett sådant krig finns bara förlorare. Det är orealistiskt att tänka begränsade kärnvapenkrig. Det gäller tvärtom att undanröja all den snubbeltråd som kan leda oss till det totala kriget. Utvecklingen på vapenteknologins område måste hejdas. Samtidigt finns där vetenskapsmannens nyfikenhet och lockelse. Det var svårt att låta bli att utveckla MIRV-misiler. Det var så lockande tekniskt och vetenskapligt. Samtidigt fanns insikten om att utvecklingen måste hejdas om mänskligheten skall undgå en katastrof. Vi måste hejda männen i laboratorierna, som Sonny Sucherman uttryckte det.

Detta är naturligtvis det extrema exemplet på vetenskapens och teknikens farligheter. Men vi

måste naturligtvis allmänt sett dra lärdomar av de erfarenheter vi gjort och förhindra att tekniken används på ett sätt som skapar nya problem och svårigheter. Vi måste skaffa oss kunskap för att bättre kunna styra tekniken så att den används på ett förnuftigt sätt. Vi skall inte ha teknik som förstör livsmiljön, slår ut människor och frambringar fruktansvärda förstörelseredskap. Vi skall i stället utveckla ny teknik som minskar belastningen på miljön, den yttre och den inre, som tar vara på människornas arbetsvilja och kunskaper och som förbättrar levnadsbetingelserna så att spänningarna i världen minskar och freden kan tryggas. Vi skall ha en effektiv produktion i vårt land och vi skall klara konkurrensen på den internationella marknaden. Men vi får inte glömma att det yttersta målet är ett samhälle där människorna har det bra.

Därför behöver vi forskning om samhället och människan i vid mening. Och vi behöver framför allt en symbios mellan den tekniskt och naturvetenskapligt inriktade forskningen och den som gäller samhällsvetenskap och humaniora. De får inte ställas mot varandra - det vi behöver är just en samverkan.

Det är viktigt att påminna om att den samhällsvetenskapliga och humanistiska forskningen inte bara

motiveras av den tekniska utvecklingen. Den har ett omistligt värde i sig i ett demokratiskt samhälle för att öka vår kunskap inom en rad olika områden.

I många andra industriellt högt utvecklade länder görs idag stora satsningar på forskning och teknik. Det gäller t.ex. Japan, Västtyskland och Frankrike. Francois Mitterand talade vid en stor forskarkonferens i Paris för några månader sedan om forskningen som en nyckel till framtiden.

Sverige är fortfarande ett av de länder i världen som satsar mest på forskning i relation till bruttonationalprodukten. Vi har många framstående forskare och forskargrupper vid våra universitet, högskolor och företag.

Men det finns också problem.

Rekryteringen till forskarutbildningen är otillräcklig. Vi kan få svårigheter med återväxten av goda forskare på 90-talet. Detta kan till viss del handla om de forskarstuderandes ekonomiska och studiesociala situation. Därför är det viktigt att högskolan har möjlighet att behålla forskarbegåvningarna i konkurrens med det omgivande samhället.

Resurstilldelningen till många forskarinstitutioner tycks ha stagnerat under senare år, trots nominella ökningar. Det är ett problem i sig. Det tycks dessutom leda till att mycken värdefull tid och kraft som borde ägnas åt forskning i stället går åt för att ansöka om anslag och ordna utrustning eller försörjning åt unga forskare.

Den vetenskapliga utrustningen är, inom vissa områden, sämre än i andra högt utvecklade länder och behöver förnyas.

Arbetsvillkoren för forskarna inom högskolan har också uppenbarligen ibland förändrats på ett sätt som inte alltid gagnat forskningen. Många upplever att de i alltför stor utsträckning tyngs av administrativa uppgifter och sammanträden.

Inte heller inom industrin är bilden så ljus som man skulle önska.

Huvuddelen av den tekniska och naturvetenskapliga forskningen i vårt land utförs inom företagen. Där tycks resursutvecklingen på senare år ha varit något mera positiv än när det gäller den statligt finansierade forskningen. Men samtidigt vet vi att akuta ekonomiska problem ofta leder till nedskärningar i forskningsverksamheten. Det höga ränteläget motverkar investeringar i teknisk utveckling

med långsiktigt inriktning. Det har gjorts undersökningar bland tekniker som tyder på att innovationsklimatet i många företag är otillfredsställande.

Det är uppenbart att åtgärder för att på olika sätt stärka den svenska forskningsverksamheten är nödvändiga.

Trots det ansträngda statsfinansiella läget måste forskning och teknisk utveckling ges ökade resurser. Sådana utgifter är investeringar för framtiden. Om forskningen skall kunna motsvara de förväntningar som nu ställs, krävs förstärkningar både av de materiella och de personella resurserna.

Samtidigt är det angeläget att den nu befintliga resursvolymen utnyttjas så effektivt som möjligt. Det gäller t.ex. att förbättra arbetsvillkoren för forskarna inom högskolan. Vi måste utvärdera högskolereformen och vara beredda att ompröva delar som fört med sig oförutsedda följder, som t.ex. onödig byråkrati.

Det gäller också frågan om samordning och överblick i det svenska forsknings- och utvecklingsystemet. Det är ju ett pluralistiskt system med ett antal olika delar - och högskolor, forskningsråd, sektorsorgan, samarbetsorgan mellan stat och industri och industrins egen forskning.

Det är många fördelar med detta. Men samtidigt har forskningsfrågornas handläggning blivit uppsplittrad såväl i riksdagen som i regeringens kansli.

En rad olika departement har ansvar för forskning inom sitt område. Utbildningsdepartementet har högskoleforskningen, industridepartementet har teknisk utveckling och industriforskning, försvarsdepartementet har försvarsforskning, bostadsdepartementet har byggforskning, arbetsmarknadsdepartementet har arbetsmiljöforskning, jordbruksdepartementet har miljövardeforskning, kommunikationsdepartementet har transportforskning o.s.v.

Det torde i dag råda betydande enighet om behovet av en övergripande nationell forskningspolitik. Om en sådan skall kunna implementeras, krävs en betydligt mer långtgående samordning av FoU frågorna i regeringskansliet än den som finns idag. Sverige är i detta avseende sämre rustat än de flesta andra utvecklade länder.

En sådan samordning är angelägen inte minst för att främja samverkan mellan högskolan och de skilda samhällssektorer som bör tillägna sig forskningens resultat. Det gäller i hög grad industrin. Om forskningen vid högskolor och universitet skall verkningsfullt - som vi hoppas - bidra till

näringslivets förnyelse, är det angeläget att dess resultat snabbt kan nyttiggöras i produktionen. En nära kontakt mellan industri och högskola är en viktig förutsättning härför. Regeringen har också ett ansvar för att främja utveckling av ny teknik genom att stimulera teknikupphandling såväl från stat och kommuner som inom det privata näringslivet.

Regeringen bör också ha ett ansvar för att forskningen utnyttjas till att leda industrisamhällets utveckling in i för samhälle och människor goda banor. En god kunskap om de allra senaste forskningsrönen är ett viktigt underlag för de överväganden om landets långsiktiga utveckling som måste ske i regeringen. Här spelar direkta kontakter mellan de främsta företrädarna för den nyframtagna kunskapen och regeringskretsen en viktig roll.

Vi har under de seminarier och konferenser som vi arrangerat de senaste åren, upplevt ett starkt intresse från forskarnas sida för att kommunicera med de politiska beslutsfattarna och dela med sig av sin kunskap.

Det gäller också dagens konferens. Vi är glada och tacksamma över den beredvillighet att medverka som mött oss från forskare som tillhör de mest framstående i vårt land.